

METODICKÉ VYSVĚTLIVKY

Statistika rodinných účtů (SRÚ) sleduje hospodaření soukromých domácností – poskytuje informace o výši jejich vydání a struktuře spotřeby. Informace o odlišnostech spotřeby v domácnostech tříděných podle rozličných hledisek nebo o vlivu různých faktorů (např. pohyb cen, situace na trhu) na strukturu vydání a spotřební zvyklosti domácností nelze získat z jiných zdrojů.

Spektrum využití výsledků SRÚ je velice široké, slouží především jako podklad pro kvalifikované rozhodování při realizaci sociální politiky státu, pro sociální a ekonomický výzkum, pro interní využití v Českém statistickém úřadě (vytvoření spotřebního koše při periodických revizích indexu spotřebitelských cen, pomocný zdroj k sestavení účtu za sektor domácností ve statistice národních účtů) a také pro mezinárodní srovnání.

Složení zpravodajského souboru SRÚ se operativně mění tak, aby aktuálně postihovalo posun základních atributů domácností (jejich složení, ekonomickou aktivitu, úroveň příjmů apod.). SRÚ je v podstatě jediným zdrojem informací o vydáních domácností ve vazbě na jejich příjmy. Čistý peněžní příjem je jedním z výběrových znaků, jeho vývoj je vlastně dopředu stanoven. Z výsledků SRÚ lze vyhodnocovat změny ve výši a struktuře příjmů v rámci zpravodajského souboru a ve vztahu k výdajům domácností. Není však korektní vyvozovat odtud závěry o vývoji příjmů domácností v celé republice. Z těchto důvodů by údaje o příjmech, které SRÚ poskytuje, měly být chápány pouze jako doplňková informace a neměly být využívány pro hlubší analýzy.

Ve snaze zlepšit reprezentativnost výsledků ověřoval ČSÚ v letech 1997-2003 možnost zavést v SRÚ metodu náhodného výběru. Po důkladné analýze výsledků pilotáží a zkušebního šetření, po diskusi s odborníky na výběrová šetření i s nejvýznamnějšími uživateli dat bylo rozhodnuto zatím zachovat v SRÚ kvótní výběr domácností s tím, že bude zdokonalena metoda výběru a snížena zátěž respondentů, což přinese i finanční úsporu.

Od roku 2006 vzorek zahrnuje již všechny typy domácností, např. i dosud nesledované domácnosti nezaměstnaných, domácnosti důchodců s ekonomicky aktivními členy nebo domácnosti, v nichž není žádná ekonomicky aktivní osoba. Výběrové znaky byly doplněny o velikostní skupinu obce, případně druh domu – v souboru se tak zvýšilo zastoupení domácností bydlících v malých obcích a v rodinných domcích podle jejich skutečného podílu v populaci. Každá domácnost podrobně zapisuje vydání za potraviny a nealkoholické nápoje pouze 2 měsíce v roce, v ostatních měsících sděluje jen celkovou sumu těchto vydání. Podrobné údaje za tyto komodity jsou proto od roku 2006 publikovány pouze v ročních výsledcích.

1. POPIS VÝBĚRU A ZJIŠŤOVÁNÍ

Zpravodajské domácnosti SRÚ jsou vybírány záměrným kvótním výběrem. Jednotkou výběru a zpravodajskou jednotkou šetření je hospodařící domácnost, tzn. soubor osob společně bydlících, které se společně podílejí na úhradě základních výdajů (na výživu, provoz domácnosti, údržbu bytu apod.).

ČSÚ centrálně rozděluje domácnosti podle jednotlivých výběrových znaků do celé republiky a rovněž rozvrhuje i měsíce podrobného vedení zápisů o vydáních za potraviny a nealkoholické nápoje tak, aby byly (v rozdělení podle skupin domácností, počtu dětí a příjmových pásem) rovnoměrně rozloženy do celého roku.

1.1 Základní soubor

Základní soubor 3000 domácností byl vybrán tak, aby jeho složení podle zvolených výběrových znaků odpovídalo struktuře domácností v ČR. Oporou pro stanovení kvót byly výsledky šetření Životní podmínky.

Od roku 2006 je základním výběrovým znakem skupina domácnosti, odvozená od ekonomické aktivity a postavení v zaměstnání osoby v čele domácnosti. Osobou v čele je v úplných rodinách vždy muž, v neúplných rodinách většinou rodič (je-li ekonomicky aktivní, v opačném případě může být osobou v čele ekonomicky aktivní dítě). V nerodinných domácnostech se za osobu v čele domácnosti považuje osoba s nejvyšším příjmem.

Domácnosti s ekonomicky aktivní osobou v čele se třídí podle jejího postavení v zaměstnání, u domácností zaměstnanců i podle jejího vzdělání. Domácnosti s ekonomicky neaktivní osobou v čele se v dalším stupni člení v závislosti na tom, zda je některý z dalších členů domácnosti ekonomicky aktivní,

příp. zda v čele domácnosti je důchodce. Podrobnější popis hlavních skupin domácností je uveden v kapitole 3 (Obsah dokumentu).

Pro 3 nejvýznamnější skupiny domácností se používají ještě další výběrová kritéria, a to:

- čistý peněžní příjem na 1 člena domácnosti a počet nezaopatřených dětí pro domácnosti zaměstnanců a domácnosti osob samostatně výdělečně činných;
- důchod na 1 člena domácnosti a počet členů (u jednočlenných domácností také pohlaví osoby) pro domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů.

Výběrový znak velikost obce a druh domu se týká všech skupin domácností. Samostatné kvóty podle velikosti obce a druhu domu jsou předepsány pro výše uvedené nejvýznamnější skupiny domácností, zatímco zbývající skupiny se pro tento výběrový znak slučují do jedné kategorie.

1.2 Doplnkový soubor

Tento soubor 400 domácností byl vytvořen z důvodů potřeby zabezpečit údaje za domácnosti s minimálními příjmy, které jsou sice zastoupeny i v základním souboru, ale jejich malý počet nezajišťuje dostatečnou reprezentativnost.

Úpravou zákona se výrazně změnil systém stanovení životního minima (ŽM) pro domácnost. V důsledku toho se oproti předchozím letům změnil i násobek ŽM určující výši příjmu, kterou domácnosti zařazené do doplňkového souboru nesmí překročit. Násobek byl stanoven tak, aby výše přípustného příjmu z hlediska domácností s různým složením (a různou úrovní ŽM) přibližně odpovídala hranici v předchozích letech; to však bylo možné jen v omezené míře.

Od roku 2007 v rodinách s dětmi s nízkými příjmy nesmí pro nábor do doplňkového souboru čistý příjem přesáhnout 1,9 násobek životního minima (ŽM) pro danou domácnost. Pro setrvání v souboru je podmínkou, aby příjem domácnosti nepřekročil dlouhodobě (více než 2 po sobě následující měsíce) 2,0 násobek ŽM.

2. KLASIFIKACE POLOŽEK

2.1 Příjmy

Do hrubých peněžních příjmů se nezapočítávají vybrané úspory ani přijaté půjčky a úvěry. Tyto položky, které mají protějšek na straně vydání, jsou prezentovány ve formě salda pod označením „bilanční položky“.

Čisté peněžní příjmy se získají z hrubých příjmů odečtením částek za zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů.

V příjmech ze soukromého podnikání jsou v SRÚ zjišťovány pouze částky, které byly z výnosu podnikání převedeny pro potřebu domácnosti a jejích jednotlivých členů. Jedná se tedy o čistý příjem, do výdajů se v těchto případech neuvádí daň z příjmů ani odvody na zdravotní a sociální pojištění.

2.2. Vydání

Hrubá peněžní vydání nezahrnují vklady, splacené bezhotovostní půjčky, splacené úvěry a půjčky. Čistá peněžní vydání se od hrubých liší o částky zdravotního a sociálního pojištění a daně z příjmů. Člení se na tzv. spotřební vydání a vydání neklasifikovaná jako spotřební.

Pro třídění spotřebních vydání se v SRÚ od roku 1999 používá klasifikace CZ-COICOP „Klasifikace individuální spotřeby podle účelu“. Klasifikace je třístupňová, má 14 oddílů, 58 skupin a 157 tříd. Byla vytvořena v rámci transformace klasifikační soustavy jako česká verze mezinárodního standardu COICOP (Classification of Individual Consumption by Purpose) pro zajištění mezinárodní srovnatelnosti statistických ukazatelů a je závazná pro všechna statistická zjišťování prováděná podle zákona č. 89/1995 Sb., o státní statistické službě, ve znění pozdějších předpisů. Předmětem klasifikace je zařazení všech druhů individuální spotřeby (vydání za zboží a služby) podle účelu použití. Pro sledování výdajů domácností je určeno prvních 12 oddílů klasifikace. SRÚ přizpůsobila zčásti členění výdajů mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ, takže každá třída CZ-COICOP má přiřazenu jednu nebo více položek SRÚ. Výdaje, které nejsou v CZ-COICOP zařazeny, jako investiční výdaje na výstavbu resp. rekonstrukci domu nebo bytu a výdaje spojené s péčí o užitkovou zahradu a užitková zvířata apod., byly vyčleněny do zvláštního oddílu „Vydání neklasifikovaná jako spotřební“.

Čtvrtletní výsledky jsou většinou prezentovány na dvoustupňové úrovni položek CZ-COICOP, u vydání za potraviny a nealkoholické nápoje je s ohledem na zjednodušenou metodu zjišťování uvedena pouze celková částka. Chybějící skupiny 02.3 Narkotika, 04.2 Imputované nájemné a 12.2 Prostituce nejsou zatím v SRÚ zavedeny.

3. OBSAH DOKUMENTU

Údaje v tabulkách jsou prezentovány jako měsíční průměry na jednoho člena domácnosti, pouze podrobné náklady na bydlení v tabulce 2b jsou uváděny jako měsíční průměry na domácnost. Všechny souhrnné i podrobné položky jsou počítány nezávisle na sobě přímo z prvotních dat. Relativní údaje a indexy jsou počítány z nezaokrouhlených průměrů. Finanční údaje jsou zaokrouhlené na celé Kč, struktura je uváděna v % na 1 desetinné místo. V důsledku zaokrouhlování proto nejsou souhrnné položky Kč vždy přesně součtem podpoložek a ani součet procent nemusí být vždy roven 100 (celku).

Zredukováním zápisů vydání za potraviny a nealkoholické nápoje se zkomplikovalo zpracování čtvrtletních výsledků, neboť kompletní podrobné zápisy o svých vydáních vede v každém čtvrtletí jen polovina zpravodajských domácností, a to pouze jeden měsíc. Analýza prvotních dat ukázala, že zápisy potravin a nealkoholických nápojů v ostatních měsících, kdy je domácnosti zapisují souhrnně, byly méně přesné a odhad celkové sumy vydání za potraviny a nealkoholické nápoje byl nadhodnocený. Na základě údajů za měsíce s podrobnými zápisy a na základě výsledků z předchozích let byla proto provedena u vydání za potraviny a nealkoholické nápoje korekce.

Tab. 1 – typy domácností

Tabulka obsahuje výsledky za základní i doplňkový soubor (poslední sloupec rodiny s dětmi a s minimálními příjmy). Údaje za základní soubor jsou tříděny podle postavení osoby v čele, výsledky za domácnosti zaměstnanců jsou ještě tříděny na domácnosti bez dětí a s dětmi.

Domácnosti celkem – ve zpravodajském souboru jsou zahrnuty všechny typy domácností zastoupené v populaci. Váha jednotlivých skupin domácností odpovídá jejich podílu zjištěnému v šetření EU-SILC. Počet domácností důchodců bez ekonomicky aktivních členů byl pro zjišťování zredukován, při zpracování se tato disproporce eliminuje převážením. Průměrná zpravodajská domácnost bývá cca o 10 % menší než průměrná hospodařící domácnost v ČR podle EU-SILC, protože z důvodů náročnosti vedení zápisů jsou ve zpravodajském souboru SRÚ méně zastoupeny vícečlenné resp. vícegenerační domácnosti.

Domácnosti zaměstnanců jsou domácnosti s osobou v čele v pracovním nebo služebním poměru, která pracuje na základě pracovní smlouvy nebo na základě dohody (o pracovní činnosti, o provedení práce). Zaměstnanci jsou i pracující členové produkčních družstev (včetně zemědělských), společníci s.r.o. a komanditisté komanditních společností, kteří pro společnost vykonávají práci na základě pracovní smlouvy a pobírají za ni odměnu, která je příjmem ze závislé činnosti. Domácnosti zaměstnanců jsou ve výsledcích dále členěny na bezdětné a s dětmi.

Domácnosti samostatně činných osob jsou domácnosti s osobou v čele vykonávající samostatnou výdělečnou činnost, což jsou osoby podnikající na základě živnostenského oprávnění nebo na základě zvláštních předpisů, účastníci společného podnikání na základě smlouvy (společnosti s ručením omezeným, obchodní společnosti), pokud nevykonávají pro společnost práci na základě pracovní smlouvy, dále osoby vykonávající nezávislé povolání (lékaři, advokáti, daňoví poradci) a osoby pracující za honoráře (umělci, tlumočníci).

Domácnosti nezaměstnaných jsou domácnosti v čele s osobou, která nemá žádnou placenou práci, ale pracovat by chtěla, tzn. že si buď aktivně hledá zaměstnání nebo má v plánu podnikat, případně hodlá zaměstnání hledat. Není rozhodující, zda pobírá hmotné zabezpečení uchazečů o zaměstnání či nikoliv.

Domácnosti důchodců bez ekonomicky aktivních členů – osoba v čele pobírá jakýkoliv druh důchodu kromě sirotčího a nepracuje buď vůbec, nebo má její pracovní činnost pouze omezený rozsah (tzn. příjmy z pracovní činnosti nepřesáhnou za rok 12 000 Kč); podmínka omezené ekonomické aktivity platí i pro ostatní členy domácnosti.

Rodiny s dětmi a s minimálními příjmy – do zpracování byly zahrnuty všechny rodiny s dětmi (základního i doplňkového souboru), jejichž průměrné čisté peněžní příjmy ve sledovaném období nepřekročily hranici 2,0 násobku životního minima.

Část 1a obsahuje údaje o počtu a složení zpravodajských domácností. Počet domácností vážený vyjadřuje počet domácností podle jejich skutečného podílu na populaci a udává zastoupení jednotlivých typů domácností ve výsledcích za domácnosti celkem. Počet domácností ve výběru znamená průměrný počet respondentů ve výběrovém souboru redukováný s ohledem na počet měsíců zpravodajské činnosti za dané období.

Počet spotřebních jednotek vyjadřuje složení domácností přepočtené podle vah spotřeby jednotlivých členů domácnosti. Spotřební jednotky podle stupnice OECD mají váhy definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.7, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.5. Spotřební jednotky podle EU jsou definovány takto: první dospělý v domácnosti = 1.0, každý další dospělý (osoba starší 13 let) = 0.5, každé dítě (13-leté nebo mladší) = 0.3.

Tabulka dále zahrnuje základní údaje o příjmech a výdáních, členění čistých peněžních výdání podle druhu (potravin, průmyslové zboží, služby, platby), naturální příjmy a výdání.

Salda v bilančních položkách se získají rozdílem částek za úspory vybrané v daném období snížené o vklady uložené v daném období, resp. rozdílem částek za půjčky přijaté v daném období snížené o splátky úvěrů v daném období.

Část 1b obsahuje podrobná čistá peněžní výdání rozdělená na výdání spotřební (A) a výdání neklasifikovaná jako spotřební (B). Spotřební výdání jsou uspořádána do 12 základních oddílů a dále do skupin podle klasifikace CZ-COICOP (s přihlédnutím k mezinárodnímu standardu specializovanému pro SRÚ). Do výdání neklasifikovaných jako spotřební nejsou zahrnuty částky za zdravotní a sociální pojištění a daň z příjmů. Obsahová náplň oddílů či skupin výdání je popsána v připojeném přehledu (Náplň publikovaných skupin výdání).

Část 1c obsahuje základní třídění spotřebních výdání do 12 oddílů podle klasifikace CZ-COICOP v Kč na osobu a měsíc, strukturu v % a porovnání se stejným obdobím minulého roku (nominální a reálný index). Při analýze indexů je třeba přihlížet i k absolutní hodnotě indexovaných údajů, zvláště jsou-li indexy extrémně vysoké nebo nízké.

Reálný index byl vypočten jako podíl indexu nominálních příjmů a úhrnného indexu spotřebitelských cen. Pro typy domácností, za něž se samostatně indexy nepočítají (domácnosti zaměstnanců, samostatně činných, nezaměstnaných, rodiny s dětmi a s minimálními příjmy), byl použit index spotřebitelských cen pro domácnosti celkem.

Tab. 2 – domácnosti podle velikosti obce a podle právního důvodu užívání bytu

V tabulce jsou použita dvě třídící hlediska, která umožní posoudit vztahy mezi náklady na bydlení a velikostí obce resp. druhem bytu. Část podle velikosti obce je zpracována za celý základní soubor, druhá část není vyčerpávající, neboť nezahrnuje domácnosti bydlící ve vlastním bytovém domě, bezplatně u příbuzných nebo ve služebním bytě.

Nájemní byt je užíván na základě nájemní smlouvy s vlastníkem domu (bytu) nebo je pronajatý od uživatele bytu.

Družstevní byt je užíván na základě členství v bytovém družstvu ustanoveném na základě zákona č. 27/1959 Sb., („klasické“ bytové družstvo) nebo na základě toho, že je členem družstva nájemců bytů.

Byty v osobním vlastnictví jsou byty, které jsou užívány na základě vlastnictví bytu a spoluvlastnictví příslušného podílu společných prostor domu podle zákona o vlastnictví bytů.

Část 2a obsahuje údaje o počtu a složení zpravodajských domácností, základní údaje o příjmech a výdáních, základní třídění spotřebních výdání do 12 oddílů podle klasifikace CZ-COICOP v Kč na osobu a měsíc, strukturu spotřebních výdání v % a srovnání se stejným obdobím minulého roku (nominální index).

Část 2b obsahuje podrobné členění nákladů na bydlení (oddíl 04 Bydlení, voda, energie, paliva) v Kč na domácnost a měsíc, strukturu těchto výdání a vybrané údaje o bytě.

Tab. 3 – typy domácností (průměry z kumulovaných údajů)

Tabulka obsahuje průměry z kumulovaných údajů za všechna čtvrtletí od začátku tohoto roku tříděné stejným způsobem jako v tab. 1. Dokument za 1. čtvrtletí tuto tabulku neobsahuje. **Části 3a a 3b** mají obdobný obsah jako výše popsané části 1a a 1c.